

Kristalleşmiş Emeğin İsyanı

Yapay Zekâ Modellerinde Genel Zekânın Gaspı, Zihinsel Taylorizm ve Dijital Panoptikon

Oğuz Demirkapı Bilgi Müşterekleri — bilgimusterekleri.org

20. Karaburun Bilim Kongresi · 3-5 Eylül 2026

ÖZET

Bu bildiri, üretken yapay zekâ teknolojilerinin emek süreçleri üzerindeki etkisini, teknolojik bir yenilik sorunu olarak değil, bir mülkiyet ve denetim sorunu olarak ele almaktadır. Çalışmanın temel savı çifttir. Birincisi, yapay zekâ modelleri Marx'ın *Grundrisse*'de tarif ettiği **genel zekânın** (general intellect) kristalleşmiş halidir; insanlığın kolektif bilişsel birikimi, karşılığı ödenmeksizin toplanmakta ve özel mülkiyet altında sermayeleştirilmektedir. İkincisi, bu temellükün koşulu, ortak bilginin patent, telif, kapalı model ve özel veri havuzları aracılığıyla **çitlenmesidir**; söz konusu işlem, Marx'ın ilkel birikim çözümlemesindeki toprak çitlemeleriyle yapısal olarak aynıdır.

Bildiri, bu çerçeveden hareketle emek sürecindeki üç somut kırılmayı çözümlemektedir: (i) **zihinsel Taylorizm** — bilişsel emeğin mikro-görevlere bölünmesi ve örtük bilginin (tacit knowledge) makine öğrenmesi yoluyla kodlanarak işçiden mülksüzleştirilmesi; (ii) **dijital panoptikon** — gözetimin bir mahremiyet sorunu değil, artı-değer sıkıştırma tekniği olarak işleyişi ve algoritmik yönetimin opaklık, itiraz edilemezlik ve sorumsuzluk şeklinde beliren üç yapısal açığı; (iii) **görünmez emek ve siber-sömürgecilik** — otomasyon görünümünün ardındaki veri etiketleme ve içerik denetleme emeğinin küresel eşitsiz coğrafyası.

Çalışma, "tekno-feodalizm" kavramsallaştırmasını tartışarak reddetmekte; yaşananın kapitalizmden çıkış değil, kârın rantlaşması biçiminde tekelci kapitalizmin dijital evresi olduğunu savunmaktadır. Sonuç bölümünde, teşhisin karşısına somut bir karşı-program konulmaktadır: algoritmik şeffaflık, veri sendikacılığı ve veri kooperatifleri, örgütlü teknik itiraz hakkı, bilgi müştereklerinin savunusu ve verimlilik artışının ücret kaybı olmaksızın çalışma süresinin kısaltılmasına dönüştürülmesi.

Anahtar kelimeler: genel zekâ, kristalleşmiş emek, dijital çitleme, zihinsel Taylorizm, algoritmik yönetim, dijital panoptikon, bilgi müşterekleri, veri sendikacılığı

1. GİRİŞ: SORUNUN DOĞRU KONULUŞU

Yapay zekâ ve emek ilişkisi üzerine yürüyen kamusal tartışma, birbirine karşıt görünen iki anlatı arasında sıkışmıştır. Birincisi teknolojik kurtuluş vaadidir: üretkenlik artacak, angarya ortadan kalkacak, insan yaratıcı işe yönelecektir. İkincisi felaket anlatısıdır: makine zekâsı insan zekâsını aşacak, kitlesel işsizlik ve ardından varoluşsal risk gelecektir.

Bu iki anlatının karşıtlığı görünüştedir. Ortak bir dilbilgisel işlemi paylaşırlar: her ikisi de **teknolojiyi özne konumuna yerleştirir**. "Yapay zekâ işleri alacak", "yapay zekâ karar verecek", "yapay zekâ kontrolden çıkacak" biçimindeki kuruluşlar, cümlelerin gerçek öznesini — teknolojinin mülkiyetine ve dolayısıyla kullanım kararına sahip olan toplumsal sınıfı — görünmez kılar. Failin gizlendiği yerde mücadele hedefsizleşir: algoritmaya öfkelenilir, mülkiyet ilişkisi tartışma dışı kalır.

Bu bildiri, sorunu farklı bir zeminde kurmayı önermektedir. Kapitalist üretim ilişkisi içinde sermaye, işçinin **emeğini** değil **emek gücünü**, yani belirli bir süre çalışabilme kapasitesini satın alır. Satın alınan kapasiteden fiilen ne kadar emek çekileceği, satın alma anında belirsizdir. Bu belirsizlik, kapitalizmin çözülmemiş yapısal sorunudur ve tarih boyunca çözümü hep aynı doğrultuda aranmıştır: **emek sürecinin denetimi**. Ustabaşı bir çözümdü; kronometre ve zaman-hareket etüdü bir çözümdü; montaj hattının teknik olarak dayattığı hız bir çözümdü.

Algoritmik yönetim, bu sorunun günümüzdeki çözümüdür.

Bu kuruluş, araştırma sorusunu da değiştirir. Sorulacak soru "yapay zekâ iyi mi kötü mü" değil; **kimin mülkiyetinde, kimin denetiminde, kimin yararına** işlediğidir. Bildirinin bütünü bu sorunun açılımıdır.

Çalışmanın savunduğu tez çift halkalıdır ve iki halka birbirine kilitlidir:

Birinci halka (emek): Yapay zekâ, emeği ortadan kaldırmamakta; parçalamakta, ucuzlatmakta, görünmezleştirmekte ve denetlemektedir.

İkinci halka (bilgi): Bunun olanaklılık koşulu, toplumsal olarak üretilmiş bilginin çitlenerek özel mülk edinilmesidir.

İki halkanın birleştiği yerde, çalışmanın merkezî önermesi durmaktadır: **Kolektif akıl önce üreticilerinden alınmakta, ardından onları yönetmek üzere karşılarına dikilmektedir.**

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: GENEL ZEKÂ VE KRİSTALLEŞMİŞ EMEK

2.1 Grundrisse'nin öngörüsü

Marx, *Grundrisse*'nin "Makineler Üzerine Fragman" olarak anılan bölümünde, kapitalist üretimin gelişme eğilimine ilişkin dikkate değer bir saptama yapar. Üretim geliştikçe zenginliğin kaynağı, tek tek işçilerin doğrudan emek zamanından uzaklaşacak; bilimin, tekniğin ve toplumsal olarak birikmiş bilginin — Marx'ın deyişiyle **genel zekânın** (*general intellect*) — üretici güce dönüşmesine kayacaktır. Makine, bu toplumsal bilginin nesneleşmiş, "demirden bedeni"dir: içinde kuşakların bilimi, zanaatı ve deneyimi maddileşmiştir.

Marx aynı yerde, bu eğilimin kapitalizm için bir çelişki ürettiğini de belirtir: genel zekâ ana üretici güç haline geldiğinde, doğrudan emek zamanı değer ölçüsü olmakta giderek yetersizleşir; Marx'ın ifadesiyle emek zamanı "sefil bir temel" olarak kalır.

2.2 Modelin ontolojisi: zekâ değil, birikim

Üretken yapay zekâ modelleri, bu öngörünün bugüne kadarki en somut doğrulamasıdır. Teknik olmayan bir tarifle: büyük dil modeli, insanlığın yazılı üretiminin — kitapların, ansiklopedilerin, açık kaynak kod depolarının, forum tartışmalarının, çevirilerin, akademik yayınların — istatistiksel olarak damıtılmış halidir.

Buradan iki sonuç çıkar.

Birincisi, model bir zekâ değil bir birikimdir. "Düşünme" adı verilen işlem, geçmişte insanlar tarafından üretilmiş örüntülerin yeniden üretilmesidir. Bu saptama modeli değersizleştirmez; onu doğru adlandırır.

İkincisi, model geçmiş emeğin donmuş halidir. Marx'ın makine için kurduğu belirlenim burada birebir geçerlidir: sabit sermaye olarak makine yeni değer yaratmaz, kendisine yatırılmış olan değeri aşınarak ürüne aktarır. Model, bu anlamda **kristalleşmiş kolektif emektir**.

2.3 Yabancılaşmanın yeni halkası

Marx'ın 1844 Elyazmaları'nda geliştirdiği yabancılaşma çözümlemesi dört düzey içerir: işçinin ürününe, kendi emek etkinliğine, türsel varlığına ve diğer insanlara yabancılaşması.

Yapay zekâ çağı bu diziye bir halka daha eklemektedir: **insan, kendi kolektif aklına yabancılaşmaktadır**. Milyonlarca insanın ortak birikimi toplanmakta, bir modelde nesneleştirilmekte, o model bir şirketin mülkü haline gelmekte ve nihayet aynı birikimi üretenlere abonelik, lisans ya da API ücreti karşılığında kiralanmaktadır. Kendi ürettiğimiz zekâ, karşımıza

sabit sermaye olarak dikilmekte; bizi ölçen, sıralayan ve ikame etmekle tehdit eden bir güce dönüşmektedir.

Bu, bir eğretilenme değil; bir mülkiyet ilişkisinin betimlenmesidir.

3. DİJİTAL ÇİTLEME: MÜLKSÜZLEŞTİRMENİN ÜÇÜNCÜ DALGASI

3.1 Tarihsel paralellik

16. yüzyıldan itibaren İngiltere'de ortak topraklar — meralar, ormanlar, otlaklar — hukuki düzenlemelerle özel mülkiyete geçirildi. Yüzyıllardır kolektif kullanımda olan üretim aracından koparılan köylünün elinde tek bir meta kaldı: emek gücü. Marx bu süreci **ilkel birikim** olarak kavramsallaştırır ve kapitalizmin doğum lekesi olarak niteler; sermaye, tasarrufun ödülü olarak değil, kitlesel bir mülksüzleştirmeyle doğmuştur.

Aynı hukuki-yapısal işlem, bugün **bilgi** üzerinde yürümektedir. Patentler, telif rejimleri, kapalı kaynak kod, özel veri havuzları, lisans ve ödeme duvarları — bunlar dijital çitlerdir.

3.2 Neden "çitleme"? İmal edilmiş kıtlık

Bilgi, tüketilmekle azalmayan; paylaşıldıkça yayılan bir kaynaktır. Bir fikri aktarmak, aktaranı ondan yoksun bırakmaz. Bu özellik bilgiyi doğası gereği bir **müşterek** kılar.

O halde bilginin kıt bir metaya dönüşmesi nasıl mümkün olmaktadır? Cevap yalındır: kıtlığı **imal edilmektedir**. Patent ve telif, doğal olmayan bir kıtlığı hukuken üretir. Formülü bilinen bir ilacın üretilmemesi teknik değil hukuki bir düzenlemenin sonucudur.

Bu tespitin ekonomik sonucu önemlidir: bilgi üzerindeki özel mülkiyet, yalnızca bölüşüm açısından haksız değil, **işlevsel olarak da verimsizdir** — kullanım değeri yayılmayla artan bir kaynağın değişim değeri, ancak kısıtlanmayla korunur. İkisi ters yönde çalışır.

3.3 Kamusal maliyet, özel temellük

Temel araştırmanın önemli bir bölümü kamu kaynaklarıyla, kamu üniversitelerinde ve kamu enstitülerinde üretilir. Ürünleştirme ve patentleme aşamasında kâr özelleşir. Toplum aynı bilgi için iki kez ödeme yapar: bir kez vergiyle, bir kez fiyatla.

3.4 Telifin diyalektiği: kimin kalkanı, kimin silahı?

Çitlemeye karşı çıkarken telif hakkının yanında konumlanmak, ilk bakışta tutarlı görünür: modeller yazarların, çevirmenlerin ve sanatçıların emeğini rızaları alınmadan işlemiştir ve mağdurun elindeki hukuki araç telif gibi durmaktadır.

Ancak telif hakkının tarihsel işlevi bunu doğrulamaz. Telif, doğuşundan itibaren üretene değil **çoğaltma tekeli elinde tutanı** korumuştur: matbaa çağında yayıncıyı, plak çağında şirketi, platform çağında katalog sahibini. Üreticinin payı her çağda, tekelle yapılan eşitsiz sözleşmeyle belirlenmiştir.

Yapay zekâ şirketlerine açılan büyük telif davaları bu çerçevede okunmalıdır: uyuşmazlık, üretenlerin hakları etrafında değil, **iki sermaye fraksiyonu arasında** — içerik kataloğunu elinde tutan tekeller ile model altyapısını elinde tutan tekeller arasında — kolektif emeğin üzerindeki rantın bölüşümü olarak yürümektedir. Davanın sonucu ne olursa olsun, metni yazan ve veriyi üreten emekçiye düşen pay yapısal olarak değişmemektedir.

Bu bildirinin önerdiği hat üçüncü yoldur: telifi güçlendirmek değil, **telifi telife karşı işletmek**. Copyleft ve Creative Commons ailesi, telif hukukunun mekanizmasını kapatmak için değil açıklığı geri alınamaz kılmak için kullanır. Emekçinin asıl güvencesi ise hukuki araç değil; ücret, sözleşme ve örgütlü güçtür.

4. ZİHİNSEL TAYLORİZM VE BİLİŞSEL VASIFSIZLAŞMA

4.1 Braverman'ın tezinin güncellenmesi

Taylor'ın "bilimsel yönetim" programının özü, işin nasıl yapılacağına ilişkin bilginin işçiden alınıp yönetimde toplanmasıdır. Harry Braverman, *Emek ve Tekelci Sermaye*'de bu sürecin adını koymuştur: **niteliksizleştirme** (deskilling). Braverman'ın kritik katkısı, niteliksizleştirmenin verimlilik artışının yan ürünü değil, doğrudan amacı olduğunu göstermesidir; niteliksiz işgücü ucuz, ikame edilebilir ve denetlenebilirdir.

Uzun süre kabul gören varsayım, bu mantığın kafa emeğine uygulanamayacağı yönündeydi. Bilişsel emek bütünsel, yaratıcı ve dolayısıyla parçalanamaz sayılıyordu.

Bu varsayım geçersizleşmiştir.

4.2 Dört mekanizma

Bilişsel emek sürecindeki dönüşüm dört mekanizma üzerinden işlemektedir:

1. **Parçalama.** Bütünlüklü iş, ölçülebilir mikro-görevlere bölünür. Çeviri, "bir metni hedef dile aktarmak" olmaktan çıkıp "makine çıktısını satır düzeyinde düzeltmek" haline gelir.
2. **Standartlaştırma.** Mesleki yargının yerini protokol ve şablon alır.
3. **Ölçme.** Her adımın süresi, hata oranı ve çıktı miktarı kayıt altına alınır. Ölçülmeyen iş yapılmamış sayılır.
4. **İkame tehdidi.** "Bunu model de yapar" önermesi, ücret pazarlığında bir araçtır ve gerçekleşmesi gerekmez; dile getirilmesi yeterlidir.

Bu sürecin sonucu, yapay zekânın "kavrama" işlevini üstlenmesi, insana ise "denetleme ve düzeltme" işlevinin kalmasıdır. Denetleyip düzelten emekçi, kavrayan emekçiye kıyasla daha az vazgeçilmez ve daha az pazarlık gücüne sahiptir.

4.3 Örtük bilginin kodlanması: kritik kırılma

Bu bildirinin özellikle vurgulamak istediği nokta budur.

Ustanın "sezgisi" olarak adlandırılan şey, yıllar içinde birikmiş ancak sözelleştirilememiş bilgidir; literatürde **örtük bilgi** (tacit knowledge) olarak kavramsallaştırılır. Deneyimli bir teknisyen sesin tonundan arızayı teşhis eder ama nasıl teşhis ettiğini formüle edemez.

Taylorizmin klasik biçimi, bu bilgiyi kâğıda geçirmeye çalışmış ve kısmen başarmıştı; örtük bilginin sözelleştirilemeyen kısmı işçinin elinde kalmıştı. Bu kalıntı, bilişsel emeğin son savunma hattıydı.

Makine öğrenmesi bu hattı geçmektedir; çünkü artık bilginin **sözelleştirilmesine gerek yoktur**. Deneyimli emekçinin verdiği kararlar gözlemlenmekte, gözlem veriye, veri modele dönüşmektedir. Usta ne bildiğini anlatmasa da, ne yaptığı kaydedilmektedir.

Bunun üç sonucu vardır:

- **Mülksüzleşme.** Emekçinin en değerli varlığı olan deneyim, kendisinden alınarak sermayenin mülkiyetindeki bir modele aktarılmaktadır. Bu, Taylorizmin tamamlanması anlamına gelir: Taylor ustanın bilgisini kâğıda geçirmişti; algoritma onu doğrudan işler hale getirmektedir.
- **Pazarlık gücünün erimesi.** Yirmi yıllık birikim, modele aktarıldığı ölçüde ücret pazarlığında koz olmaktan çıkar.
- **Önyargının sistemikleşmesi.** Geçmiş kararlar veriye dönüştüğünde, o kararlardaki ayrımcılık da matematiksel bir kurala dönüşerek ölçeklenir. İşe alım, terfi, disiplin ve kredi süreçlerinde ayrımcılığı artık tekil bir yönetici değil, **nesnel görünümlü bir sistem** üretir. Bu, itirazı yapısal olarak güçleştirir.

4.4 Yarı otomasyon ve "son adam" sorunu

Otomasyon uygulamada nadiren tamdır. Yaygın örüntü, işin büyük bölümünün makineye devredilmesi ve kalan bölümü için tek bir emekçinin bırakılmasıdır. Bu emekçi, birden fazla kişinin temposunda, sürekli müdahale halinde ve dikkat kesintisi olmayan bir iş düzeninde çalışır; ücret pazarlığında ise "asıl işi makine yapıyor" gerekçesiyle karşılaşır.

Buradan çıkan sonuç, otomasyon tartışmasının yaygın kabulüne aykırıdır: **En yoğun sömürü tam otomasyonda değil, yarı otomasyondadır.**

5. DİJİTAL PANOPTİKON VE ALGORİTMİK TAHAKKÜM

5.1 Foucault'cu çerçeve ve materyalist düzeltme

Bentham'ın panoptikon tasarımı ve Foucault'nun bu tasarımdan çıkardığı çözümleme bilinmektedir: gözetlendiğini bilen özne, fiilen gözetlenmese de kendini denetler. Gözetimin asıl ürünü ceza değil, **itaattir.**

Bu çerçeve betimleyici olarak güçlüdür; ancak eksik bırakılan bir halka vardır. Foucault'cu okuma, gözetimin bir iktidar tekniği olduğunu gösterir ama bu tekniğe neden ihtiyaç duyulduğunu iktisadi olarak temellendirmez. Oysa cevap Bölüm 1'de kurulmuştu: sermaye, satın aldığı emek gücünden azami emeği çekmek zorundadır; gözetim bu zorunluluğun teknik çözümüdür.

Bu nedenle bu bildiri şu formülasyonu önermektedir:

Dijital gözetim, bir mahremiyet ihlali olmadan önce bir artı-değer sıkıştırma tekniğidir.

Ayrımın pratik sonucu belirleyicidir. Mesele mahremiyet çerçevesinde kurulduğunda bireysel bir hak sorununa indirgenir ve çözüm de bireyselleşir. Sınıf çerçevesinde kurulduğunda ise **toplu pazarlık konusu** haline gelir.

5.2 İzlemeden karar vermeye: algoritmik yönetim

Niteliksel kırılma, sistemin yalnızca izlemekle kalmayıp karar üretmeye başlamasıyla gerçekleşmiştir. İş dağıtımı, vardiya planlaması, performans puanlaması, disiplin süreçleri ve hesap kapatma kararları algoritmik olarak üretilmektedir.

Algoritmik yönetimin üç yapısal açığı vardır:

- **Opaklık:** Kararın gerekçesi bilinmez.
- **İtiraz edilemezlik:** Muhatap yoktur.
- **Sorumsuzluk:** Karar "sistemin" sayılır; hiçbir özne sorumluluk üstlenmez.

Üçünün bileşkesi, **hesap sorulamayan bir yönetim** biçimidir.

Bu yapının en sinsi uygulaması, platform emeğinde gözlemlenen fiili işten çıkarma biçimidir: emekçinin puanı düşer, iş akışı kesilir; ortada ne tebligat, ne gerekçe, ne kıdem tazminatı, ne itiraz mercii vardır. Hukukten hiçbir işlem gerçekleşmemiştir; fiilen istihdam sona ermiştir. Bu, iş hukukunun yüzyıl içinde kurduğu korumaların etrafından dolaşmanın en etkili yoludur.

5.3 Dayanışmanın kırılması

Gözetimin bedeli iş sağlığı alanında ölçülebilir niteliktedir: kas-iskelet rahatsızlıkları, tükenmişlik, uyku düzensizliği, tempo baskısına bağlı iş kazaları.

Ancak sınıfsal açıdan en ağır sonucu başkadır: sürekli ölçülen, sıralanan ve birbiriyle kıyaslanan emekçiler arasında **kolektif eylem kapasitesi zayıflamaktadır**. Ortak bir yapısal sorun, bireysel bir performans sorunu olarak deneyimlenmektedir. Ücret gizliliği hükümleriyle birleştiğinde, kolektif pazarlığın bilgi önkoşulu da ortadan kalkmaktadır.

Bu sonuç, sistemin arızası değil işlevidir.

6. GÖRÜNMEZ EMEK VE SİBER-SÖMÜRGEÇİLİK

Otomasyon olarak sunulan süreçlerin ardında, büyük ölçekli ve düşük ücretli bir emek katmanı bulunmaktadır. Modellerin eğitimi ve işletimi; veri etiketleme, içerik denetleme ve çıktı doğrulama işlerini yapan yüz binlerce emekçiye dayanmaktadır. Bu emek, ağırlıklı olarak Küresel Güney'de, taşeron zincirlerinin ucunda, düşük ücretle ve içerik denetimi vakasında travmatik maruziyet koşullarında örgütlenmektedir.

Burada Marx'ın **toplam işçi** (*Gesamtarbeiter*) kavramı açıklayıcıdır: karmaşık üretimde değer, tek bir emekçinin değil, mekânsal ve mesleki olarak dağılmış bir emek ağının ürünüdür. Bir cihazın ve bir modelin zinciri; madencilikten lojistiğe, çip üretiminden montaja, tasarımdan veri etiketlemeye, veri merkezi bakımından depo ve kurye emeğine uzanır.

Buradan iki sonuç çıkar:

Birincisi, emek yok olmamış; yer değiştirmiştir. Otomasyon emeği ortadan kaldırmaz; coğrafi olarak uzağa, hukuki olarak taşerona ve görsel olarak arayüzün arkasına taşır. Ürün üzerinde

emeğin izi silindiği için ürün kendiliğinden var olmuş gibi görünür. Bu, meta fetişizminin güncel biçimidir; "yapay zekâ üretti" önermesi bu fetişizmin dilsel ifadesidir.

İkincisi, enternasyonalizm teknik bir zorunluluktur. Değer zinciri uluslararası olduğu için, tek bir ülkede elde edilen kazanım üretimin kaydırılmasıyla geçersizleştirilebilir. Uzaktan çalışmanın yaygınlaşması bu olanağı bilişsel emek için de açmıştır.

Ekolojik halkanın kaydedilmesi de gereklidir: veri merkezlerinin enerji ve su tüketimi, madencilik ve elektronik atık, "bulut" eğretilmesinin gizlediği maddi altyapıyı oluşturmaktadır.

7. TARTIŞMA: TEKNO-FEODALİZM Mİ, TEKELCİ KAPİTALİZMİN DİJİTAL EVRESİ Mİ?

Son dönemde etkili bir kavramsallaştırma, platform tekellerinin konumunu **tekno-feodalizm** olarak nitelemektedir. Bu yaklaşıma göre büyük platformlar piyasada rekabet eden şirketler değil, dijital toprak sahipleridir; üzerinde iş yapılan altyapıyı kurar ve geçiş bedeli (komisyon, reklam payı, veri) alırlar. Kâr yerine rant öne geçmekte, piyasa yerine kural koyucunun iradesi işlemektedir.

Bu yaklaşımın gözlemleri büyük ölçüde doğrudur: tekelleşmenin düzeyi, platformların kural koyucu konumu, rant biçimindeki gelirin ağırlığı ve piyasa dışı zorlamanın artışı gerçektir.

Ancak bu bildiri, kavramsallaştırmayı üç gerekçeyle yetersiz bulmaktadır.

Birincisi, sömürünün kaynağı değişmemiştir. Depoda, kuryede, veri etiketlemede, çip üretiminde ve çağrı merkezinde ücretli emek sömürüsü sürmektedir. Rant, artı-değerin yeniden bölüşüm biçimlerinden biridir; onun yerine geçen bağımsız bir kaynak değildir.

İkincisi, feodalizm analogisi yapısal olarak hatalıdır. Feodal üretim tarzında artık ürüne el koyma **iktisat dışı zorla** — siyasal ve hukuki tabiiyet ilişkisiyle — gerçekleşir. Kapitalizmde ise emekçi hukuken özgürdür; zorlama, üretim araçlarından yoksunluk üzerinden dolaylı işler. Platform rantı da mülkiyet hakkı aracılığıyla, yani kapitalist hukuk içinde alınmaktadır. Platform emekçisi serf değil, güvencesi sökülmüş **proleterdir**. Bu ayrım kuramsal bir incelik değildir; mücadelenin hukuki ve sendikal zeminini belirler.

Üçüncüsü, politik sonucu sakattır. "Feodalizm" tanısı, mücadelenin hedefini rekabetin yeniden tesisine, yani düzeltilmiş bir kapitalizme yöneltir.

Bu bildirinin önerdiği çerçeve şudur: yaşanan, tekelci kapitalizmin dijital evresidir. Lenin'in emperyalizm çözümlemesindeki tekelleşme, sermayenin merkezileşmesi ve rantıye karakterinin

güçlenmesi eğilimleri; bugün veri, hesaplama gücü ve platform altyapısı üzerinden yeniden üretilmektedir. Bilişsel kapitalizm literatürünün kavramlarıyla birleştirildiğinde formül şu hale gelir: **kârın rantlaşması** — kapitalizmin içinde bir biçim değişimi, kapitalizmden çıkış değil.

Yeni olan, mülkiyetin nesnesidir; ilişkinin kendisi değil.

8. KARŞI-PROGRAM: VERİ SENDİKACILIĞINDAN MÜŞTEREKLERE

Teşhirin tek başına bırakılması, felaket anlatısının sol bir versiyonunu üretme riski taşır. Bu nedenle çözümlemenin karşılığı bir program önerisiyle tamamlanmalıdır. Öneri üç zaman ölçeğinde kurulmuştur.

8.1 Bugün: toplu pazarlık düzeyi

- **Bilgi hakkı.** İşyerinde kullanılan tüm izleme, ölçme ve karar sistemlerinin — neyi ölçtüğü, nasıl puanladığı, hangi kararı ürettiği — sendikaya yazılı bildirimi.
- **Otomatik karar yasağı.** İşe alım, disiplin, işten çıkarma ve hesap kapatma kararlarının yalnızca algoritmik çıktıya dayandırılmaması; gerekçe alma ve insan incelemesi talep etme hakkı.
- **Otomasyon öncesi müzakere** ve ücret kaybı olmaksızın yeniden yerleştirme güvencesi.
- **Veri ve örtük bilgi hakkı.** Emekçinin çalışma pratiğinin gözlemlenerek model eğitiminde kullanılmasının, bilgilendirme ve pazarlık konusu olması.
- **Bağlantıyı kesme hakkı** ve gizli gözetim yasağı.
- **Örgütlü teknik itiraz hakkı.** Bir emekçinin, geliştirilmesi istenen sistemin etik veya hukuki sonuçlarına ilişkin itirazını istihdamını riske atmadan kurumsal bir kanaldan iletebilmesi. Tekil vicdani ret bireyi işinden eder; güvenceye bağlanmış itiraz ise pazarlık gücüdür.

Bu taleplerin ütöpik olmadığı, karşılaştırmalı hukuk düzeyinde gösterilebilir: platform emekçilerinin istihdam statüsünü tespit eden yargı kararları ve algoritmik işleyişin işçi temsilcilerine açıklanmasını zorunlu kılan yasal düzenlemeler mevcuttur. Aynı deneyimden çıkan ikinci ders de kaydedilmelidir: sermayenin referandum ve lobi yoluyla yasal kazanımları geri alabildiği örnekler vardır. **Hukuki kazanım, arkasında örgütlü güç bulunmadığında kalıcı değildir.**

8.2 Yarın: örgütlenme biçimleri

- **Veri sendikacılığı ve veri kooperatifleri.** Verinin bireysel bir mahremiyet nesnesi değil, kolektif bir pazarlık konusu olarak kurulması; emekçilerin ürettiği verinin ortak mülkiyet altında yönetilmesi.
- **İşlev temelli örgütlenme.** Farklı işkollarında çalışan ancak aynı algoritmik yönetim rejimine tabi olan kesimlerin ortak zeminde birleşmesi.
- **Teknik uzman–saha emekçisi ittifakı.** Sistemi geliştiren emekçiler ile sistemin denetimi altında çalışan emekçiler arasındaki temasın kurumsallaştırılması. Bu ittifakın nesnel zemini, teknik personelin de ölçülen ve ikame edilebilir bir ücretli emekçi haline gelmiş olmasıdır.
- **Sendika–meslek odası koordinasyonu.** Odanın teknik meşruiyeti ile sendikanın pazarlık gücünün birleştirilmesi.
- **Platform kooperatifleri.** Sınırları açıkça kaydedilmek kaydıyla: kooperatifler kapitalist piyasa içinde ölçek ve rekabet baskısıyla, kimi durumda kendi kendini sömürme riskiyle karşılaşır. Kurtuluş reçetesi değil; alternatifin işleyebildiğini gösteren bir kanıt ve örgütlü çekirdek üreten bir okuldur.

8.3 Ufuk: müşterekler ve özgür zaman

- **Bilgi müştereklerinin savunusu.** Kamu kaynağıyla üretilen araştırmanın çıktısının ve ham verisinin kamuya açık olması; açık lisans rejimlerinin yaygınlaştırılması. Açık kaynak söyleminde ölçüt kod erişimi değil; yeniden üretilebilirlik, geri alınamazlık ve yönetişimdir.
 - **Planlama tartışmasının yeniden açılması.** Sosyalist hesaplama tartışmasında piyasa savunucularının temel itirazı, milyonlarca değişkenin hiçbir merkezde işlenemeyeceğiydi. Bugün büyük şirketler kendi iç işleyişlerinde piyasa mekanizması kullanmamakta; gerçek zamanlı veriyle çalışan merkezî ve algoritmik planlama yürütmektedir. İtirazın teknik ayağı geçersizleşmiştir. Ancak asıl güçlük teknik değil demokratiktir: 20. yüzyıl planlama deneyimlerinin başarısızlığı hesaplama kapasitesinden değil, geri besleme kanallarının yokluğundan kaynaklanmıştır. Demokratik planlama, hedefleri toplumsal organların koyduğu, hesabı makinenin yaptığı ve sonucu yine aynı organların denetlediği bir döngüdür.
 - **Çalışma süresinin kısaltılması.** Verimlilik artışının kâra veya işsizliğe değil, **özgür zamana** dönüştürülmesi. Marx'ın ölçütü açıktır: gerçek zenginlik emek zamanı değil, özgür zamandır. Sekiz saatlik iş gününün de bir dönem "ekonomiyi çökertecek" bir talep olarak nitelendiği hatırlanmalıdır.
-

9. SONUÇ

19. yüzyılın başında İngiliz dokuma işçileri tezgâhları kırdı. Yaptıkları, içinde bulundukları maddi koşullar açısından anlaşılabilirdi; hata, hedefin seçiminde yapılmıştı. Sonraki kuşak dersi çıkardı ve tezgâhı kırmak yerine sendikayı kurdu; çünkü düşmanın alet değil, aletin mülkiyeti olduğu kavranmıştı.

Bu bildirinin savunduğu konum aynı çizgidedir. Yapay zekâ, emek açısından bir kader değildir; bir mülkiyet ve denetim ilişkisidir. Genel zekâ, tanımı gereği toplumsal olarak üretilmiştir; onun özel mülk edinilmesi teknik bir zorunluluk değil, tarihsel olarak kurulmuş ve dolayısıyla tarihsel olarak değiştirilebilir bir düzenlemedir.

Zincir şu biçimde kurulabilir: teknoloji geliştirmek, bilgi çitlenmekte, çitlenen bilgiyle emek denetlenmekte; mülkiyet ilişkisi değişmediği sürece sömürü derinleşmekte; örgütlenme yenilenmediği sürece pazarlık gücü aşınmakta; pazarlık gücünün yokluğunda verimlilik artışı yalnızca kâra yazılmaktadır.

Zincirin her halkası bir müdahale noktasıdır.

Bu nedenle bildiri, tekillik anlatısının varsayımsal gelecek riskleri yerine, bugün işleyen sistemlerin bugünkü sınıfsal işleyişine odaklanmayı önermektedir. Ve son olarak, kavramsal bir hatırlatmayla bitirmektedir: **"insanüstü zekâ" olarak sunulan şey, kolektif emeğimizin damıtılmış halidir.**

Talebimiz tazminat değil, iadedir.

KAYNAKÇA

Klasik kaynaklar

Marx, K. *Grundrisse: Ekonomi Politiğin Eleştirisi İçin Ön Çalışma* — "Makineler Üzerine Fragman". Marx, K. *Kapital*, Cilt I — 13. Bölüm (Makineler ve Büyük Sanayi), 15. Bölüm, 24. Bölüm (İlkel Birikim), 25. Bölüm (Sermaye Birikiminin Genel Yasası). Marx, K. *1844 Ekonomi Politik ve Felsefe Elyazmaları* — yabancılaşmış emek. Lenin, V. İ. *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*.

Emek süreci ve gözetim

Braverman, H. *Emek ve Tekelci Sermaye: Yirminci Yüzyılda Çalışmanın Değersizleştirilmesi*. Foucault, M. *Hapishanenin Doğuşu*. Hochschild, A. R. *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*. Polanyi, M. *The Tacit Dimension*.

Platform ve bilişsel kapitalizm

Srnicek, N. *Platform Kapitalizmi*. Vercellone, C. "From Formal Subsumption to General Intellect: Elements for a Marxist Reading of the Thesis of Cognitive Capitalism". Moulier-Boutang, Y. *Cognitive Capitalism*. Kleiner, D. *The Telekommunist Manifesto*.

Kurumsal raporlar ve veri kaynakları

ILO–NASK. *Generative AI and Jobs: A Refined Global Index of Occupational Exposure*, Working Paper 140, Mayıs 2025. ILO. *Platform Ekonomisinde İnsana Yakışır İş Sözleşmesi*, 114. Uluslararası Çalışma Konferansı, 12 Haziran 2026. Avrupa Birliği. *Platform Çalışması Direktifi* (2024/2831). TÜİK. *İşgücü İstatistikleri*, Haziran 2026.

Bilgi Müşterekleri yayınları

Demirkapı, O. ve Bilgi Müşterekleri. *Yapay Zekâ Çağında Emek — Makine Yeni, Zincir Eski*, Sürüm 1.0.5, 2026. CC BY-SA 4.0. Bilgi Müşterekleri. *Yoldaşça Eleştirmek, Birlikte İlerlemek*, Sürüm 1.0.2, 2026. CC BY-SA 4.0. bilgimusterekleri.org — "Kristalleşmiş Emegin İsyanı", "Genel Zekânın Gaspı ve AGI İllüzyonu", "Algoritmik Çitleme Çağında Dijital Müşterekler".

Bu bildiri metni CC BY-SA 4.0 lisansı ile yayımlanmıştır. Kaynak gösterilerek ve aynı lisansla paylaşılma koşuluyla çoğaltılabilir, dağıtılabilir ve uyarlanabilir.